

УДК 346.548+366

Ю.Ю. РЯБЧЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

ВИДИ ПОЗОВІВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Ключові слова: позов про захист, права споживачів

Актуальність визначення видів позовів у справах про захист прав споживачів обумовлюється необхідністю забезпечення споживачеві доступності правосуддя завдяки чіткості та однозначності врегулювання процесуальних відносин. Проблему вдосконалення цивільного процесуального порядку у справах про захист прав споживачів та пов'язані питання досліджували О.Ю. Блохіна, В.А. Кройтор, Г.А. Осетинська та ін. Однак на цей час ще не визначено єдиного підходу щодо класифікації позовів по справах про захист прав споживачів та не здійснено саму класифікацію, що ускладнює дослідження питання судового захисту прав споживачів.

У науці цивільного процесу України прийнято розділяти позови за способом процесуального захисту. Також вони можуть бути класифіковані залежно від характеру спірних відносин [1]. Крім того, слід погодитись з О.Ю. Блохіною, що позови по справах про захист прав споживачів доцільно класифікувати за матеріально-правовою ознакою [2]. Такий критерій може показати способи, якими закон захищає права споживачів, а також рівень захищеності законом даних прав.

Ст.4 Закону України «Про захист прав споживачів» (далі - Закон) [3] визначає основні права громадян як споживачів. Як свідчить практика, найчастіше порушуються такі права споживачів:

- 1) на належну якість продукції та обслуговування;
- 2) на безпеку продукції;
- 3) на необхідну достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);

- 4) на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством;

- 5) на обмін товару належної якості.

Якщо проаналізувати предмет доказування позовів про захист прав споживачів, то виявляється, що в залежності від того, на захист якого права подається позов, сильно змінюється предмет доказування. Тому класифікація позовів у захист прав споживачів за таким критерієм, як право споживача, на захист якого подається позов, дозволить систематизовано дослідити особливості доказування за даними позовами як в цілому, так і окремо. Це, у свою чергу, сприятиме можливому виявленню умов, відповідно до яких певні види позовів по справах про захист прав споживачів можна буде розглядати за процедурою судового наказу. Розгляд справ по захисту прав споживачів за судовим наказом дозволить значною мірою скоротити процесуальний час, судові витрати, витрати самого споживача щодо отримання рішення по своїй справі.

Згідно ч.2 ст.16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [4], способами захисту цивільних прав судом можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дій, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, який встановлено договором або законом.

Таким чином, за способом процесуального захисту позови у захист прав споживачів можна класифікувати на позови про визнання (п.п.1,2 ч.2 ст.16 ЦК), позови про присутження (п.п.3-5, 8,9 ч.2 ст.16 ЦК) та перетворювальні позови (п.п.6,7 ч.2 ст.16 ЦК).

Позов про визнання – це позов, у якому споживач або продавець (виконавець) просить захистити його права шляхом підтвердження наявності чи відсутності в нього певного права чи обов'язку. Позови про визнання спрямовуються на усунення спору між сторонами шляхом внесення ясності в існуючі між ними правовідносини [1]. Звертаючись з позовом про визнання, особа прагне захистити своє суб'єктивне право не від порушення, а від оспорювання чи невизнання. Позови про визнання поділяються на позитивні та негативні. Позитивні – це ті, що спрямовані на встановлення наявності певних правовідносин, а негативні – на їх відсутність.

Значення рішення про визнання полягає у наступному. По-перше, вноситься ясність в існуючі між сторонами правовідносини [1]. По-друге, як відмічають російські вчені Н.М. Коршунов та Ю.Л. Марєєв, рішення про визнання виключає повторний процес з питання існування відповідного правовідношення і може мати преюдиціальне значення для майбутнього рішення про присудження [5]. Зміст позову про визнання названий у п.1, 2 ч.2 ст.16 ЦК. Як правило, позови про визнання є найбільш простими за розглядом їх у суді.

Аналізуючи матеріальне законодавство з питань захисту прав споживачів, можна виділити такі види позовів про визнання:

- позови про визнання відсутності у споживача обов'язку щодо оплати товару, згідно ч.6 ст.12 Закону;
- позови про визнання умов договору несправедливими, згідно ст.18 Закону;
- позови про визнання у наявності у споживача права власності або користування річчю (у випадку якщо такий позов подається без відповідної вимоги).

Позови про визнання складають невелику частину позовів у справах про захист прав споживачів.

Як було зазначено вище, позови про визнання можуть бути позитивні чи негативні. Позов в захист прав споживачів буде позитивним, якщо споживач просить суд підтвердити його суб'єктивне право. І навпаки, якщо споживач просить визнати відсутність правовідношення, то це буде негативний позов.

Особливим видом позовів про визнання є позов у захист прав невизначеного кола споживачів [6]. Пунктом 9 ст.25 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачено право об'єднань споживачів звертатись з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника, виконавця протиправними щодо невизначеного кола осіб та припинення цих дій.

Як правило, споживачі заявляють тільки позитивні позови.

Позови про присудження спрямовуються на поновлення порушеного права і усунення наслідків правопорушення. Позовами про присудження від суду вимагається поновлення становища, що існувало до порушення до порушення права та припинення дій, які їх порушують: присудження відповідача до виконання обов'язку в натурі і стягнення з нього збитків, передбачених законом або договором, штрафу, пені, тощо [1].

Слід відмітити, що споживачі найчастіше заявляють саме позови про присудження.

Наступним видом позовів визначені перетворювальні позови. Ці позови спрямовані на зміну або припинення правових відносин (пункти 6, 7 ч.2 ст.16 ЦК). Існування цього виду позовів заперечувалось у науковій літературі на тій підставі, що їх можна віднести або до позовів про визнання або до позовів про присудження. Крім того, закон не наділяє суд нормотворчою діяльністю. [1].

Із прийняттям нового ЦК дані позови легітимовані, згідно ч.5 ст.11 та п.п.6, 7 ч.2 ст.16 ЦК. У ч.5 ст.11 ЦК визначено, що суд має можливість своїм рішенням у встановле-

них цивільним законодавством випадках створювати нові цивільні права та обов'язки. У п.п.6, 7 ч.2 ст.16 ЦК вказано, що суд має можливість змінювати чи припиняти правовідношення у порядку захисту цивільних прав та інтересів.

За матеріально-правовою ознакою О.Ю. Блохіна пропонує наступні критерії класифікації: 1) характер правовідношень між споживачем та контрагентом; 2) підстави виникнення; 3) характер вимоги [2].

Перелік критеріїв, вважається, є таким, що дозволяє відтворити особливості позовів у справах про захист прав споживачів і найбільш повно дослідити зміст і особливості цих позовів. Тому вказані критерії взяті за основу, а сама класифікація наповнена змістом, що надає чинне законодавство позовам у межах кожної класифікаційної групи.

Першим критерієм виділено залежність від характеру правовідношень між споживачем та контрагентом. За цим критерієм можна виділити такі підгрупи позовів:

- позови, що витікають з договору купівлі-продажу (ст.ст.8, 9, 12, 13 Закону);

- позови, що витікають з договорів про виконання робіт, надання послуг (ст.10, 12, 13 Закону);

- позови, що виникають із договору споживчого кредиту (ст.11 Закону);

- позови, що витікають з шкоди, причиненої життю, здоров'ю чи майну споживача дефектною продукцією або продукцією неналежної якості (ч.1 ст.16 ЗУ Закону).

- позови, що витікають з порушення прав споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування (ст.17 Закону);

- позови про компенсацію моральної шкоди. Хоча споживач, як правило, заявляє вимоги про відшкодування моральної шкоди разом із іншими вимогами, твердження О.Ю. Блохіної про те, що може мати місце і окремих позов про відшкодування моральної шкоди є справедливим для українського цивільного процесу, оскільки згідно ч.4 ст.23 ЦК, моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової, яка підлягає відшкоду-

ванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Крім того, слід відмітити, що споживач може подати позов при провадженні по кримінальній справі, де він є потерпілим.

Другу класифікаційну групу складають позови, виділені в залежності від підстави виникнення:

- 1) позови, що витікають із злочинних дій. Це такі злочини, як обман покупців та замовників (ст.225 Кримінального кодексу України, далі – КК) [7], випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст.227 КК);

- 2) позови, що витікають з адміністративних правопорушень. Це, наприклад, випуск та реалізація продукції, що не відповідає вимогам стандартів або нестандартної продукції (ст.ст.167, 168 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КпАП)) [8], випуск, реалізація продукції (товарів) без сертифікату відповідності (ст.170-1 КпАП);

- 3) позови, що подаються для усунення загрози життю, здоров'ю, майну споживача. У наукових працях з цивільного процесу такі позови називаються ще квазі-деліктними, враховуючи, що вони подаються ще до нанесення шкоди, для попередження нанесення її у майбутньому. Тобто у момент подачі позову шкоди ще немає. Можливість таких позовів передбачено ст.ст.1163, 1164 ЦК. Ст.1163 ЦК встановлює право фізичної особи, життю, здоров'ю чи майну якої загрожує небезпека вимагати усунення даної небезпеки від того, хто її створює. Ст.1164 ЦК встановлює, що у разі не усунення такої загрози, фізична особа має право вимагати: вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози; відшкодування завданої шкоди; заборони діяльності, що створює загрозу. Використання вказаних суб'єктивних прав заінтересованою особою не позбавляє її можливості скористатися засобами, передбаченими главою 3 Цивільного кодексу.

У сфері захисту прав споживачів такі позови можуть пред'являтися громадськими об'єднаннями споживачів (п.9 ст.25 Закону). Як правило, підставою таких позовів є про-

даж товарів із закінченим терміном придатності, продаж товарі або виконання робіт, надання послуг за відсутності достовірної інформації про товар, роботу чи послугу та ін.;

4) позови, що витікають з дій, які порушують права споживача, але не мають ознак злочину, адміністративного правопорушення та не створюють загрози життю, здоров'ю чи майну споживача у майбутньому.

На відміну від Цивільного кодексу РСФСР, у Цивільному кодексі України відсутня норма про те, що суд може відмовити у позові про припинення діяльності, яка створює загрозу, якщо її припинення суперечить суспільним інтересам [2]. Така норма, враховуючи тенденції та сучасний стан розвитку суспільних відносин, цілком доцільна, адже у разі обґрунтованості позову про призупинення чи припинення такої діяльності суд не зможе відмовити у позові і дозволити дану діяльність, навіть коли цього потребують суспільні інтереси.

Третю класифікаційну групу складають позови, виділена за критерієм характеру вимоги, що заявляє споживач з метою захистити свої права на: 1) якість та безпеку продукції, 2) на необхідну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця), 3) на відшкодування шкоди (збитків), 4) на обмін товару належної якості.

У межах цієї класифікаційної групи можна виділити позови, що витікають із порушень порядку задоволення вимог споживача.

Серед першої підгрупи позовів виділені позови, подані на захист прав на якість та безпеку продукції. До них віднесені:

- позови, що своїм предметом мають пропорційне зменшення ціни, безоплатне усунення недоліків, відшкодування витрат на усунення недоліків товару;

- позови, предметом яких є розірвання договору та повернення сплаченої суми за товар, заміна товару на такий же товар або на аналогічний із числа наявних у продавця

(виробника), безоплатне виготовлення іншої речі з такого ж матеріалу або повторне виконання роботи;

- позови у захист прав невизначеного кола споживачів

Другу підгрупу складають позови, подані на захист необхідної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця):

- позови, що мають своїм предметом відшкодування збитків;

- позови, що мають своїм предметом відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю або майну споживача.

До третьої підгрупи віднесені позови, подані на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством. Ці позови можуть мати місце, зокрема, коли продавець погодився замінити дефектну продукцію, але відмовився відшкодувати збитки, завдані цією продукцією. В даному разі порушено зазначене право споживача. До цих позовів відносяться позови про відшкодування майнової шкоди. Вони не відрізняються за предметом чи змістом від позовів, що виникають з права споживача на інформацію про продукцію, але в них різні підстави та, відповідно, предмет доказування.

Наступну підгрупу складають позови, подані у захист права на обмін товару належної якості. До неї можуть бути віднесені позови про зобов'язування продавця надати споживачеві певну річ, про примушення продавця укласти договір купівлі-продажу із споживачем, про розірвання договору купівлі-продажу.

Окремо виділені позови, що витікають із порушень порядку задоволення вимог споживача (передбачено ч.1 ст.8 Закону):

- стягнення з продавця грошової суми внаслідок неправильного перерахунку варто-

сті товару (результату роботи) неналежної якості при його заміні;

- стягнення з продавця (виконавця) грошової суми внаслідок неправильного розрахунку із споживачем при розірванні договору;

- про стягнення неустойки з продавця (виробника, підприємства, що задовольняє вимоги споживача у зв'язку з недоліками товару, виконавця).

Також окремо слід виділити позови у захист прав невизначеного кола споживачів.

Ця класифікація не є вичерпною. Вона буде розвиватись та удосконалюватись одночасно з розвитком законодавства про захист прав споживачів. Доцільність цієї класифікації обумовлена тим, що, відповідно до належності позову до певної класифікаційної групи, процесуальний порядок їх розгляду буде мати особливості. Питанням визначення особливостей кожного з видів позовів у справах про захист прав споживачів будуть присвячені наступні роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підручник /Штефан М.Й. –К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2005. –624 с.
2. Блохина О.Ю. Процессуальные особен-

ности рассмотрения судами дел о защите прав потребителей: Дисс... канд. юрид наук: 12.00.03. –Тверь, 1999. –222 с.

3. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., № 1023-ХІІ // ВВР України. –1991. -№ 30. –Ст.379 (із змінами).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV // ВВР України. – 2003. -№ 40-44. –Ст.365 (із змінами).

5. Гражданский процесс: Учебник /Коршунов Н.М., Мареева Ю.Л. -М.: Норма, 2004. -848 с.

6. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: Автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Нац. юрид. академія України імені Я. Мудрого. -Х., 2006.

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., № 2341-III // ВВР України. – 2001. -№ 25-26. –Ст.131.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення // ВВР України. –1984. – Додаток до № 51. –Ст.1122.

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., № 1618-IV // ВВР України. –2004. -№ 40-42. –Ст.492 (із змінами).

10. Гражданский процесс: Учебник /Отв. ред В.В. Ярков. –М.: Волтерс Клувер, 2004. – 720 с.

Рябченко Ю.Ю. Види позовів у захист прав споживачів // Форум права. -2008. -№ 1. – С.363-367 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08rjzpc.pdf>

Розглянуто предмет доказування позовів про захист прав споживачів, способи, класифікація та сутність захисту.

Рябченко Ю.Ю. Виды исков в защиту прав потребителей

Рассмотрен предмет доказывания исков о защите прав потребителей, способы, классификация и сущность защиты.

Ryabchenko Y.Y. Types of claims for defense of consumer's rights

The subject averment claims about protection of rights of consumers, ways, classification and essence of protection is considered.